

BAKI DÖVLƏT UNIVERSİTETİ
İLAHİYYAT FAKÜLTƏSİNİN

**ELMİ
MƏCMUƏSİ**

№ 10 SENTYABR (EYLÜL) 2008

TÜRK TOPLUMUNDAKİ KUR'ÂN OKUMA, DİNLEME VE ÖĞRENME ALGISINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Muammer ERBAŞ*

İslam tarihi boyunca Kur'ân, Müslüman Türk toplumlarında her zaman için çok ayrı bir önem ve değere sahip olmuştur. Müslüman olduktan sonra İslam dinine çok samimi bir şekilde sarılan ve onun davetini dünyanın dört bir yanına ulaştıran Türk milleti hem İslam'ın elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, hem de onun kutsal kitabı Kur'ân'a her zaman için son derece saygılı ve bağlı kalmıştır.

Günümüze gelindiğinde bu durumun çok fazla değişmediği, zira Müslüman Türk toplumlarında Kur'ân'a geçmişte olduğu üzere yine son derece saygı ve sevgi beslendiği görülmektedir. Nitekim bu durum gerek Türkiye'de, gerek Balkanlar'da ve gerekse başta Azerbaycan olmak üzere hemen bütün Doğu Türk Dünyası'nda gözlenen ortak bir durumdur.

Türk milletinin genelde İslam dini, özelde Kur'an karşısında sergilediği bu olumlu tutum ve yaklaşımın yanı sıra zaman içinde ortaya bazı eksiklik ve hatalar da çıkabilmiştir. Dîni eğitim sahibi olan ve bu alanda faaliyet gösteren kimselere düşen görev, bu tür hataları tespit edip ortaya çıkarmak ve onları yapıcı bir dille eleştirerek düzeltilmelerine katkıda bulunmaktır.

Değişik Türk toplumlarındaki Kur'ân algısı, elbette farklı boyutları olan oldukça kapsamlı bir konudur. Dolayısıyla bunun her yönüyle ele alınabilmesi çok daha geniş çaplı araştırma ve çalışmaları gerektirir.¹ Bizim bu çalışmada üzerinde yoğunlaşmak istediğimiz husus genel olarak Türk toplumundaki Kur'ân okuma, dinleme ve öğrenme algısıdır.

I. TÜRK TOPLUMUNDAKİ KUR'ÂN OKUMA ALGISININ DİNİ TEMELLERİ:

Türk milleti nazarında Kur'ân okumak başlı başına bir ibadettir. Bu nedenle Türk halkı, her vesileyle Kur'ân okumaya ve okutmaya gayret eder ve

* Bakü Devlet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Misafir Öğretim Üyesi.

¹ Bu konuda bkz. Duman, M. Zeki, **Nüzulünden Günümüze Kur'ân ve Müslümanlar**, Ankara 2006; Sülün, Murat, **Türk Toplumunda Kur'ân-ı Kerim Kültürü**, İstanbul 2005; Akpınar, Ali, **Kur'ân Motifleri**, Konya 2004.

bunu çok kutsal bir ibadeti yerine getirme olarak algılar. Türk halkının son derece önem verdiği ve devamında oldukça titizlik gösterdiği bu tutum esasen doğrudan Kur'ân'a dayanmaktadır. Nitekim şu gibi pek çok âyette Kur'ân okumak, diğer ibadetlerle birlikte zikredilmekte ve inanan kimseler Kur'ân okumaya davet edilmektedir: **“Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun; namazı kılın; zekatı verin; Allah'a güzel ödünç takdiminde bulunun; kendiniz için yaptığınız iyiliği daha iyi ve daha büyük ecir olarak Allah katında bulursunuz...”** (Müzzemmil 73/20)

Bu konuda, Peygamber Efendimizden nakledilen çok sayıda hadîs-i şerîf de mevcuttur. Bunlardan birinde o, şöyle buyurmaktadır: *“Allah'ın Kitâbından bir harf okuyana bir sevap verilir ve bu sevap, on kat artırılır. Ben, ‘الم/elif-lâm-mîm’ bir harftir’ demiyorum. ‘ل/elif’ bir harftir, ‘ل/âlam’ bir harftir, ‘م/mîm’ de bir harftir.”*²

Hz. Âişe'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber, güzel Kur'ân okuyan ve bu işte ehil olan kimselerin *sefere*³ ile yani Allah katında sevimli ve kıymetli olan melekler ile beraber olduğunu ifade etmiştir.⁴

II. TÜRK TOPLUMUNDAKİ KUR'ÂN DİNLEME ALGISININ DİNÎ TEMELLERİ:

Türk milleti Kur'ân okumak kadar onu dinlemeye de büyük önem ve değer verir. Türk halkının nazarında Kur'ân okunurken onu dinlemek kesin bir zorunluluktur. Nitekim Kur'ân okunmaya başlandığında tv, radyo, teyp vb. sesli aletler kapatılır, gürültü yapan çocuklar ortamdaki uzaklaştırılır ve bütün dikkatler okunmakta olan Kur'ân üzerinde yoğunlaşır.

Türk halkına ait bu tutum da temel dayanağını doğrudan Kur'ân'dan almaktadır. Zira şu âyette buyrulduğu üzere Kur'ân okumak kadar, onu dinlemek de dînî bir gerekliliktir: **“Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyen ve susun ki size merhamet edilsin.”** (A'râf 7/204)

Kur'ân'a göre, gereği gibi dinlenen Kur'ân âyetleri inanan kimselerin vicdanlarını derinden etkiler: **“Müminler o kimselerdir ki, Allah anıldığı**

² et-Tirmizî, **el-Câmiu's-Sahîh**, Fadâilü'l-Kur'ân, 16.

³ Abese 80/15-16

⁴ Ebû Dâvud, **es-Sünen**, Salât, 343; İbn Mâce, **es-Sünen**, Edeb, 52.

zaman yürekleri titrer; âyetleri okunduğunda da imanları kat kat artar.” (Enfâl 8/2)

Bu konuda Hz. Peygamber, “*Ben, Kur'ân'ı başkasından dinlemeyi severim*”⁵ buyurmuş ve bizlere örnek olacak güzel davranışlar sergilemiştir. Nitekim Hz. Peygamber, bir gün İbn Mes'ûd'dan kendisine Kur'ân okumasını istemiş, o önce tereddüt etmiş, fakat kendilerinin ısrarı üzerine okumaya başlamıştır. “**Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit kıldığımız zaman halleri nice olacak!**” (Nisâ 4/41) âyetine gelindiğinde Hz. Peygamber daha fazla dayanamamış ve; ‘*Yeter!*’ diyerek onu durdurmuştur. İbn Mes'ûd kendilerine baktığında Hz. peygamber (s.a.v.)'in gözlelerinden yaşlar süzülüğünü görmüştür.⁶

İslam alimleri de Kur'ân dinlemenin önemi ve gereği üzerinde durarak bir yandan Kur'ân'ı başkalarının da duyup istifade edebileceği tarzda yüksek sesle okumanın faziletini vurgulamışlar, diğer yandan da gürültülü ve kalabalık ortamlar ile dinlemek istemeyenlerin yanında Kur'ân okumanın câiz olmadığını ifade etmişlerdir.⁷

III. TÜRK TOPLUMUNDAKİ KUR'ÂN ÖĞRENME ALGISININ DİNİ TEMELLERİ:

Kur'ân okumaya ve dinlemeye büyük önem veren Türk milleti, doğal olarak onun öğrenim ve öğretimine de aynı derecede önem ve değer atfeder. Nitekim Türk halkının büyük çoğunluğu, Kur'ân okumayı öğrenme ve ondan bazı âyet ve sureler ezberleme konusunda daima büyük bir istek ve kararlılık içinde olmuştur.

Türk Milletine ait bu tutum da dayanağını doğrudan İslam dininin temel kaynaklarında bulmaktadır. Nitekim Kur'ân'ın gönderiliş gayesi hidâyettir: “**Şüphesiz ki bu Kur'ân en doğru yola iletir; iyi davranışlarda bulunan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdelir.**” (İsrâ 17/9) Hidâyetin gerçekleşebilmesi için Kur'ân'ın doğru bir şekilde okunması gerekmektedir: “**Biz onu, Kur'ân olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (âyet âyet, sûre sûre) ayırdık; ve onu peyderpey indirdik.**” (İsra

⁵ el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, VI, 113

⁶ el-Buhârî, *Fadâilü'l-Kur'ân*, 33, 35; Müslim, *Müsâfirün*, 247-248.

⁷ en-Nevevî, *et-Tibyân fî Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân*, s. 38-39; Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Üslup ve Kırâati*, s. 26.

17/106) Böylece İslam dininde en yüksek konumda bulunan ilim payesine ulaşılmış olunmaktadır: “**De ki: «Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.»**” (Zümer 39/9)

Türk halkının Kur’ân öğrenimine verdiği önem şu hadis-i şeriflerde verilen mesajlarla da tam bir uyum içindedir: “*Sizin en hayırlınız, Kur’ân’ı öğrenen ve onu öğretenidir.*”⁸ “*Ümmetimin en şereflipleri, önde gelenleri hamele-i Kur’ân/hâfızlardır.*”⁹

İslam tarihi boyunca Türk toplumlarında Kur’ân eğitim ve öğretimine ayrı bir önem verilmiş, bunun için açılan müstakil dâru’l-Kur’ân, dâru’l-kurrâ, dâru’l-huffâz, vb. müesseselerde üst düzey Kur’ân eğitim ve öğretimi yapılmıştır.¹⁰ Türk halkının en zeki ve gözde gençleri, dînî ilimleri tahsile yönlendirilmiş, onların ilim hayatı küçük yaşlarda Kur’ân’ı ezberlemekle başlamıştır.

* * *

Görüldüğü üzere Türk milletinin Kur’ân’ı okuma, dinleme ve öğrenme algısı büyük ölçüde dinin temel kaynaklarına dayanmakla birlikte tüm bunlarda eksik kalan çok önemli bir husus göze çarpmaktadır ki, o da okunan, dinlenen ve öğrenilen Yüce Kur’ân-ı Kerim’i anlama boyutudur.

IV. KUR’ÂN’I ANLAYARAK OKUMANIN ÖNEMİ:

Kur’ân’ın anlaşılabilir olarak okunmasının önem ve gereği gerek Kur’ân’da, gerek sünnette ve gerekse selef alimlerinin ifade ve uygulamalarında açıkça ortaya konmuştur.

Nitekim Kur’ân’ın gönderiliş gayesi insanları hidâyete ulaştırmaktır: “**Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yol gösteren Kitap'dır.**” (Bakara 2/2) Hidâyet insanın dünyada doğru ile yanlış biribirinden ayırt ederek tercihini doğrudan yana koymasını ifade eder. Bunun yegane yolu Kur’ân’a kulak vermektir: “**Bu söz (Kur’ân), hakla batılı ayırt eden kesin bir sözdür.**” (Târik 86/13) Bu ise, ancak Kur’ân’ın doğru ve tam bir şekilde okunmasıyla yani onun aynı zamanda iyi

⁸ el-Buhârî, *es-Sahîh*, VI, 236.

⁹ el-Heysemî, *ez-Zevâid*, VII, 161.

¹⁰ Çelebi, Ahmed, *İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi*, s. 38-48; Okiç, M. Tayyib, *Kur’ân-ı Kerim’in Üslub ve Kurâati*, s. 24-25; *TDV İslam Ansiklopedisi*, Dâru’l-Kurrâ maddesi, Nebî Bozkurt, VIII, 543-545.

bir şekilde anlaşılmasıyla mümkündür: “**Kendilerine verdiğimiz Kitabı gereğince okuyanlar var ya, işte ona ancak onlar inanırlar. Onu inkar edenler ise kaybedenlerdir.**” (Bakara 2/121)

Kur'an'ın gönderiliş gayesini çok iyi bilen Hz. Peygamber en güzel Kur'an okuma şeklinin hem okuyana, hem de dinleyene bilinçli bir huşû ve hüznün veren okuma tarzı olduğunu ifade etmiş¹¹ ve bunun en güzel örneğini bizzat kendisi vermiştir.¹² Nitekim o, Kur'an'ı her okuyuşunda onu tekrar yaşamış ve yeri geldiğinde hitaplarına ‘*Sübhânallah*’, ‘*Allahu Ekber*’, ‘*Neû-zü billah*’, ‘*Allahümmerzuknâ*’, ‘*Allahümmerhamnâ*’ vb. ifadelerle anında karşılık vermiştir.¹³

Ayrıca o, yaşamı boyunca düzenli bir şekilde okuduğu Kur'an âyetleri üzerinde uzun uzun tefekkür etmiş, bu bağlamda bir gün kendisine; ‘*Yâ Rasûlallah! Saçlarınızda beyazlıklar belirdi*’ diyen Hz. Ebû Bekir’e; ‘*Saçımı ve sakalımı Hûd, Vâkıa, Mürselât, Nebe’ ve Tekvîr sûreleri ağarttı,*’ diye karşılık vermiştir.¹⁴ Elbette bu duruma yol açan sebep söz konusu surelerin anlam ve muhtevasıdır.

Bu konuda sahabe de tamamen Kur'an'ın anlaşılmasını hedef alan bir yöntem benimsemiştir: ‘*Biz, Kur'an'dan on âyet öğrendiğimizde, bunlardaki helal, haram, emir ve yasakları iyice öğrenip hazmetmeden sonraki on âyete geçmezdik.*’¹⁵

Böyle bir yaklaşımın doğal sonucu olarak birçok sahâbî, bazı sureleri tam manasıyla öğrenebilmek için büyük çaba sarfetmek durumunda kalmıştır. Nitekim bu bağlamda İbn Ömer Bakara suresini sekiz yılda öğrendiğini ifade etmiş, Hz. Ömer ise bunun için on iki yıl harcadığını söylemiştir.¹⁶

Selefin Kur'an okuma anlayışını çok açık bir şekilde ortaya koyması itibarıyla İbn Kayyim el-Cevziyye'nin şu sözleri de oldukça anlamlıdır: ‘*Kur'an okumaktan maksat, onu anlamak, düşünmek, muhteviyatını öğrenmeye çalışmak ve gereğince amel etmektir. Kur'an'ın okunması ve ezberlenmesi, manasını anlamaya bir vesiledir... Kur'an'ı anlamak ve üzerinde dü-*

¹¹ İbn Mace, *İkâme*, 176.

¹² el-Buhârî, *Fadâilü'l-Kur'an*, 33, 35; Müslim, *Müsfirûn*, 246-248.

¹³ el-Gazzâlî, *el-İhya*, I, 787.

¹⁴ et-Tirmizî, *Tefsîr, Vâkıa Suresi Tefsiri*; es-San'ânî, *el-Musannef*, III, 368.

¹⁵ es-San'ânî, *el-Musannef*, III, 380.

¹⁶ İmam Mâlik, *el-Muvatta*, Kur'an, 4.

şünmek imanı olgunlaştırır. Manasını anlamadan ve düşünmeden yapılan okuyuş ise, müminin de günahkarın da yapabileceği bir şeydir...¹⁷

* * *

Meseleye bir başka açıdan daha bakacak olursak çalışmamızın başında Türk halkının Kur'ân okumayı başlı başına bir ibadet olarak gördüğünü ve bu yaklaşımın dinin temel kaynaklarıyla uyum arzettiğini belirtmiştik.

İbadet, lügatte '*boyun eğme, alçak gönüllülük, itâat, kulluk, tapma, tapınma*'¹⁸ gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise, genel anlamda kulların Yaratıcı'ya karşı sevgi, saygı ve bağlılıklarını gösteren duygu, düşünce ve davranış biçimlerini ifade eder. İslam söz konusu olduğunda ibâdet, aynı zamanda insanın yaratılış gayesidir: "**Ben cinleri ve insanları, ancak bana ibâdet/kulluk etsinler diye yarattım.**" (Zârîyât 51/56)

Bilindiği üzere insanoğlu biri maddî, diğeri mânevî olmak üzere iki ayrı boyutta ele alınmaktadır. Buna uygun olarak ibadetlerin de bir insanın maddî boyutuna hitabeden maddî şekil boyutu, bir de onun manevî yönüne hitabeden manevî anlam boyutu vardır. Örneğin; namaz ibadeti ayakta durma, eğilme, secde etme vb. bir takım maddî unsurların yanı sıra niyet, huşû, ihlas, tefekkür ve tezekkür gibi manevî unsurları da içermektedir. Dolayısıyla makbul ideal bir namazın bu maddî ve manevî boyutları dengeli bir şekilde bir arada bulundurması gerekmektedir.

Aynı husus Kur'ân tilaveti bağlamında da söz konusudur. Şöyle ki hem maddî, hem de mânevî boyuta sahip olan Kur'ân tilaveti de belli bir gaye ve bu gayeye bağlı çok sayıda faydayı temin etmek için yapılır. Buna göre Kur'ân okumanın maddî boyutu, kendisinin de açıkça beyan ettiği üzere, Arap dilinde nazil olan Kur'ân'ın bu dilin kural ve kullanımına uygun bir şekilde telaffuz edilip seslendirilmesi, manevî boyutu ise onun Allah kelâmı olduğuna inanılması ve gönderiliş gayesinin bilinmesi şartıyla anlam ve muhtevasının doğru bir şekilde anlaşılıp yorumlanmasıdır.

¹⁷ İbn Kayyim el-Cevziyya, *Zâdü'l-Meâd*, I, 88.

¹⁸ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, s. I, 1199-1200; er-Râğıb el-İsfehânî, *Mu'cemu Müfredâti Elfâzi'l-Kur'ân*, s. 330-331.

V. TÜRK MİLLETİNİN KENDİSİ İÇİN EDİNMEYE ÇALIŞTIĞI KUR'ÂN ÖĞRENİMİNİN NİTELİĞİ:

Kur'ân okumak ve ezberlemek sadece dînî alanda hizmet veren kimseler için değil, bilakis her Müslüman için zaruri bir gerekliliktir. Çünkü bütün inananlar üzerine farz olan namazın şartlarından biri de kırâat olup, bunun en azı da başta Fâtiha suresi olmak üzere Kur'ân'dan belli miktar âyetin okunmasıdır. Bu nedenle Kur'ân'ı yüzünden okuyabilmek ve ondan belli sureleri ezberlemek tarih boyunca Türk halkının büyük çoğunluğu tarafından hedeflenen başlıca gaye olmuştur. Onlara ait bu tutum, Peygamber Efendimizin bizlere yaptığı şu güzel benzetmeyle de tam bir uyum içindedir: *"İçinde Kur'ân'dan bir şey olmayan kişi harap eve benzer."*¹⁹

Bu konuda Türk halkının pek çoğu daha küçük yaşta Arap harflerini tanıma, bunları belli ölçüde birleştirerek yüzünden Kur'ân okuma ve namaz sureleri olarak bilinen kısa sureleri ezbere bilme düzeyine ulaşmıştır. Kimileri bunu daha da ilerleterek Yâsîn, Tebârake gibi sureleri ezbere okuma ve yüzünden hatim indirme aşamasına geçmiştir.

Türk halkının Kur'ân'ı öğrenme konusunda gösterdiği tüm bu olumlu yaklaşım ve çabalara rağmen önemli bir husus olan Kur'ân'ı anlama boyutunun gerçekleşmemesi her zaman için kendisini çok büyük bir eksiklik olarak hissettiregelmiştir. Zira Kur'ân okumak deyince aklına sadece onu yüzünden veya ezbere okumak gelen Türk halkı çoğu zaman maalesef bu aşamanın ötesine geçememiştir. Nitekim onlar, Kur'ân'ın hangi gayeyle okunması gerektiği, istiâze ve besmelenin ne anlama geldiği, secde âyetinde niye secde edildiği vb. hususlar hakkında yeterli bilgiden büyük ölçüde yoksun bulunmaktadır.

Bunun ötesinde Türk halkı kıldığı namazlarda ezbere bildiği âyet ve sureleri büyük bir huşu içinde okumakta, fakat bunların anlamını bilmediği, bilmesi gerektiğini de düşünmediği için bu namazlardan da kanaatimizce tam olarak istifade edememektedir. Şöyle ki birçok kimse, çoğu zaman namazda aklına başka şeyler geldiğini, bu nedenle kaçınıcı rekatta olduğunu dahi unuttuğunu ifade etmektedir. Hatta unutulmuş bir şeyin hatırlanması için namaza durulması zaman içinde meşhur bir darb-ı mesel haline gelmiştir.

¹⁹ et-Tirmizî, Fadâilü'l-Kur'ân, 18; Dârimî, es-Sünen, II, 429.

Bu hususun tek sorumlusu olarak şeytan gösterilmektedir. Halbuki kabul etmek gerekir ki böyle olumsuz bir durum oluşmasında en büyük ihmal ve kusur esasen kişinin bizzat kendisinden kaynaklanmaktadır. Zira şu bir gerçek ki zihin hiçbir zaman için asla boşluk kabul etmemektedir. Namazda zihni doldurması gereken şey ezberden okunan dua, âyet ve tesbihlerin anlam ve muhtevasıdır. Şayet kişi ezberinden okuduğu hiçbir şeyin anlamını bilmiyorsa bu takdirde onun boş kalan zihnini elbette olur olmaz başka şeyler dolduracaktır.²⁰

Bunun ötesinde namaz kılan bir kimse, daha namazı biter bitmez okuduğu âyetlerle uyuşmayan davranışlar sergileyebilmekte veya en azından bu âyetlerde yapılması istenen hususlara kayıtsız kalabilmektedir. Örneğin; kıldığı namazda Mâûn suresini okuyan bir kimsenin namazını gafil bir şekilde kılmaktan uzak durması, yetimlere karşı da daha bir şefkatli ve merhametli olması gerekir. Halbuki bu surenin manasından habersiz olan ve bunu öğrenme ihtiyacı içinde olmayan bir kimse, ömür boyu tüm namazlarında bu sureyi okusa, yine de bu mesajlardan etkilenme ve bunları hayata geçirme imkanından yoksun kalacaktır.

Aynı şekilde Fatiha, Yâsîn, Tebârake vb. sureleri düzenli bir şekilde okumayı alışkanlık haline getiren kimselerin bu okuyuşları bir müddet sonra mekanik hale gelmekte, dolayısıyla onlar bütün ilgilerini okudukları ayet ve surelerin mana ve muhtevasından ziyade kırk bir Yasîn, yetmiş Tebarake, bin Ayetelkürsi, vb. meselenin sadece nicelik yönüne odaklamakta, bu nedenle de kendileri bu okuyuşlardan elde edilmesi beklenen pek çok hayati bilgi ve mesajdan mahrum kalmaktadırlar. Halbuki Hz. Aişe, bu tarz Kur'ân okuyan bir kimse için; “*Bu adam ne Kur'ân okuyor, ne de sükût ediyor,*” demiştir.²¹ Hz. Peygamber de ashâbını bu şekilde anlamadan ve mesajlarını dikkate almadan Kur'ân okumaktan menetmiştir.²²

Netice itibarıyla Türk halkının Kur'ân'ı mana boyutundan uzak bir şekilde sadece lafız eksenli ve sevap maksatlı olarak algılaması ve okuması, bir yandan onların Kur'ân'dan yeterince istifade etmelerini, onun mesajlarını

²⁰ Bu bağlamda bazı alimler, gaflet halinde kılınan namazı sarhoşun kıldığı namazla kıyas ederek bunu uygun bulmamışlardır. Bkz. es-Sâbûnî, **Ravâiu'l-Beyân**, I, 82; Ateş, Süleyman, **a.g.e.**, II, 287.

²¹ el-Gazzâlî, **el-İhyâ**, I, 782.

²² Hamidullah, Muhammed, **İslam Peygamberi**, (Terc. Salih Tuğ-M. Said Mutlu), II, 74-84.

doğru bir şekilde anlayıp yaşamlarına aktarmalarını ve böylece kendi üzerlerinde inanç, ibadet ve ahlak olarak istenen yönde olumlu gelişmeler kaydetmelerini engellerken, diğer yandan da yine onların belli bir Kur'ânî inanç ve düşünce etrafında birleşerek ortak bir davranış ve ahlak birliği sergilemelerini imkansız hale getirmekte, dolayısıyla onları ister istemez kendi kitapları olan Kur'ân karşısında yabancılaştırmaktadır.²³

VI. TÜRK TOPLUMUNDAKİ ANLAMADAN UZAK KUR'ÂN OKUMA ALGISINA DAYALI BAZI UYGULAMALAR:

Kur'ân'a karşı son derece saygılı ve bağlı olduğunu belirttiğimiz Türk milleti şu gibi değişik vesilelerle Kur'ân okumalarına muhatap olmaktadır:

a) Namaz Münasebetiyle Gerçekleştirilen Kur'ân Okumaları:

Türk halkı Kur'ân okumalarına en çok namaz vesilesiyle muhatap olmaktadır. Nitekim daha önce de belirttiğimiz üzere, namazın şartlarından biri de kırâat olup, bunun asgarisi Fâtiha sûresi ile Kur'ân'dan bazı âyetlerin okunmasıdır. Türk halkı kıldığı namazlarda Fatiha suresinden sonra genellikle Mushafın sonunda yer alan ve “namaz sureleri” olarak adlandırılan kısa sureleri okur.

Türk halkı bütün namazlarında Fatiha suresini okumakla birlikte çoğu zaman bunun gerekçesini bilmemektedir. Halbuki kaynaklarda, Fâtihatü'l-Kitâb ve Ümmü'l-Kitâb gibi adlarla anılan bu surenin Kur'ân'ın bir özeti mahiyetinde olup, bilinçli okunduğunda Kur'ân'ın bütün muhtevasını çok özlü bir şekilde aktarma gücüne sahip olduğu belirtilmektedir. Nitekim bir Hadis-i Kudsi'de, şöyle buyrulur:

“Ben, Fâtiha'yı kendimle kulum arasında ikiye böldüm; yarısı benim, diğer yarısı da kulumundur ve kulumun istediği hakkıdır.” Hz. Peygamber, bunu şöyle açıklar: ‘Kul, ‘الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ’ dediğinde, Allah; ‘Kulum bana hamdetti,’ der. Kul, ‘الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ’ dediğinde, Allah; ‘Kulum beni övdü,’ der. Kul, ‘مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ’ dediğinde, Allah; ‘Kulum beni yüceltti’ der ve; ‘Buraya kadar olan kısımlar benim,’ diye ilave eder. ‘إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ’ kulumla benim aramdadır. Sûrenin sonu ise, sadece kulumundur ve onun istediği hakkıdır.’ Ve kul; ‘اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ

²³ Sülün, Murat, a.g.e., 31-32.

‘عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ’ dediğinde, Allah; ‘*Bu kulumundur ve kulumun istediği hakkıdır,*’ der.²⁴

Türk halkının namazda okuduğu kısa sureler de oldukça veciz olup çok önemli mesajlar içermektedir. Nitekim Hz. Peygamber tarafından Kur’ân’ın üçte birine denk olduğu ifade edilen İhlas suresi, İslam’ın inanç, ibadet ve ahlak olarak ifade edebileceğimiz üç ana unsurundan birini yani inanç sistemini çok güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. Benzer durum Fîl, Kureyş, Mâûn, vb. diğerleri için de geçerlidir.

Bunun yanı sıra namazda okunan fakat halkın Kur’ân âyeti olduğunun pek de farkında olmadığı yerler de vardır. Nitekim bu bağlamda Rabbenâ duası olarak bilinen âyet²⁵ her müslümana benimsemesi gereken hedefi çok açık ve özlü bir şekilde öğretmektedir.

Her biri için ayrı ayrı birçok fazilet zikredilen bu âyet ve sureler, sahip oldukları tüm bu üstünlükleri içerdikleri mana ve muhtevadan almaktadır. Dolayısıyla bu sureleri okumak demek, onları bilinçsiz bir şekilde telaffuz edip seslendirmekten ibaret olmayıp, bilakis onları az da olsa anlamak, bu mümkün değilse ez azından muhtevasını bilmek ve namazda bu muhteva üzerinde düşünmek demektir.

Bu husus, namazın başlangıcında, bitiminde, rükûsunda, secdesinde, oturduğunda, kalkışında okunan tüm dua ve zikirler için de geçerlidir. Çünkü bunlar, manasız tılsımlı birer söz değil, bilakis her biri okundukları yerler itibarıyla önemli mesajlar içeren anlamlı birer ifadedir.

Kanaatimce bu âyet ve surelerin mana ve muhtevalarını öğrenmek için çok derin bir Arapça bilgisine de ihtiyaç yoktur. Zira belki İhlas suresinin ilk âyetinin Arapça tahlilinde üst düzey alimler bile ihtilaf edebilir, fakat bu surede anlatılan; ‘*Allah’ın tek olduğu, benzerinin bulunmadığı, doğurup doğrulmadığı ve denginin olmadığını*’ öğrenip bilmek ve akılda tutmak, sanırım en sıradan kimselerin bile az bir çabayla üstesinden gelebileceği bir şeydir. Burada önemli olan şey bu hususun öneminin kavranması ve bilhassa Türk halkı gibi Arapça konuşmayan milletlerin bu tarafa yönlendirilmesidir.

²⁴ İmam Mâlik, **el-Muvatta**, Salât, 9; Müslim, Salât, 11; Ahmed b. Hanbel, **el-Müsne**, II, 285; İbn Mâce, Edeb, 52.

²⁵ “

/«**Rabbimiz! Bize dünyada iyiyi, ahirette**

de iyiyi ver, bizi ateşin azabından koru»”.(Bakara 2/201)

* * *

Aynı husus cemaatle kılınan namazlar için de geçerlidir. Zira cami cemaatinin neredeyse tamamı namazda imamın okuduğu yerlerin manasını anlamaktan uzaktır. Bu nedenle onlar, daha önce de belirttiğimiz üzere, namazlarında gereken huşûya ulaşamamakta ve namazdan elde etmeleri gereken nihai faydadan mahrum kalmaktadırlar. Bu durum ise, onları kaçınılmaz olarak Hz. Peygamber'in ifadesiyle; okudukları Kur`ân, köprücük kemiklerini geçmeyen kimseler durumuna düşürmektedir.²⁶

Cami cemaatinin imamların okuduğu yerlerin manasını anlaması elbette şu an için ulaşılması oldukça uzak bir hedeftir. Zira bu konuda, imamlarımızın durumu da cemaatten pek farklı değildir. Fakat burada, mevcut eksikliği giderecek bazı tedbirler almak mümkündür. Şöyle ki, namaz kıldırın din görevlisi, tesbih duasının sonunda, eline izahlı bir meal alıp, birkaç dakika içinde namazda okuduğu yerlerin anlamını cemaate aktarabilir. Böylece maksat hem imam, hem de cemaat için büyük ölçüde gerçekleşmiş olur. Başlangıçta zor gelebilecek olan bu üç beş dakikayı geçmeyen uygulama, şayet düzgün bir şekilde yapılırsa kısa sürede benimsenecek ve böylece cemaatle kılınan namazlar daha bir anlamlı, faydalı ve amacına uygun hale gelecektir.

Türk toplumunda cemaatle kılınan namazlardan önce ve sonra yapılan dua, zikir vb. tesbihatlar arasında ve bazı vakit namazlarından sonra Kur`ân'dan belli âyetler ve pasajlar okunmaktadır. Biraz araştırıldığında, bunların da tesadüfen seçilmediği, zira bu okumaların Hz. Peygamber'den gelen tavsiye ve uygulamalara dayandığı görülmektedir.

Nitekim Hz. Peygamber bütün namazlardan sonra okuduğumuz Âyetel-kürsî (Bakara 2/255) hakkında şöyle buyurmuştur: “*Farz namazların bitiminde kim Âyetelkürsî'yi okursa, o kişi diğer namaza kadar Allah'ın hıfz ve himayesinde olur.*”²⁷ Bunun sebebi bir başka hadis-i şerifte açıklanmıştır: “*Âyetelkürsî, Kur`ân'ın dörtte birine denktir.*”²⁸ Bu âyeti Kur`ân'ın dörtte birine denk kılan husus doğrudan onun anlam ve içeriğinden başka bir şey değildir. Zira bu âyette Yüce Allah'ın İsm-i A'zam'ı geçmektedir. Bu bağ-

²⁶ Müslim, Müsafirûn, no: 275; es-San`ânî, **el-Musannef**, 3/370; Dârimî, **es-Sünen**, II, 434.

²⁷ el-Münzirî, **et-Tergîb**, II, 453.

²⁸ et-Tirmizî, Fadâilü'l-Kur`ân, 9; Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, III, 221.

lamda Hz. Peygamber bu bilgiye sahip olan Übey b. Ka'b'ın göğsüne vurarak; *'İlim sana kutlu olsun ey Eba'l-Münzir,'* demiştir.²⁹

Bunun yanı sıra camilerimizde müezzinler tarafından düzenli olarak yapılan okumalar arasında da bazı âyetler geçmektedir ki, bunların seçimi de tesadüfe dayanmamaktadır. Nitekim hemen her namazın sonunda okunan; *“سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ/Senin izzet sahibi Rabbin, onların isnat etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir. Gönderilen bütün peygamberlere selam olsun! Âlemlerin Rabbi olan Allah'a da hamd olsun!”* âyeti (Sâffât 37/180-182) hakkında, Hz. Peygamber; *'Kıyamet günü tam bir ecir almak isteyen kimseler, oturmakta oldukları meclisten kalkarken bu âyetleri okusunlar,'* buyurmuştur.³⁰

Bunun dışında, camilerde bazı vakit namazlarından sonra belli âyetlerin aşır olarak okunması bir gelenek halinde gelmiştir. Bunların başında genellikle yatsı namazından sonra okunan ve halkımız tarafından *'Âmenerrasûlü'* olarak bilinen Bakara suresinin son iki âyeti gelir. Bu iki âyet hakkında Hz. Peygamber, şöyle buyurmaktadır: *“Kim, Bakara suresinin sonundaki iki âyeti geceleyin okursa, bunlar kendisine yeter.”*³¹ Bir başka rivayette de, bu iki âyetin Hz. Peygamber'den başka hiçbir peygambere verilmediği ifade edilmiştir ki, bunun gerekçesi âyetlerin meal ve tefsiri okunup öğrenildiğinde çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Camilerde sıkça okunan bir diğer aşır-ı şerif de, *'Lev enzelnâ'* veya *'Hüvallahüllezî'* olarak bilinen Haşr sûresinin son dört âyetidir. Hz. Peygamber, bir sahâbiye yatağına uzandığında Haşr suresinin sonunu okumasını emretmiş ve; *'Eğer ölürsen, şehid olarak ölürsün'* buyurmuştur.³² Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: *“Herhangi bir gündüz veya gecede kim Haşr suresinin sonunu okur, sonra da o gündüz veya gecede ölürse Allah ona cenneti vacip kılar.”*³³ Tüm bu hususların gerekçesini ise, İbn Abbas (r.a.)'tan gelen

²⁹ Müslim, Müsâfirûn, no: 258; Ebû Dâvud, Salât, 346; Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, V, 58.

³⁰ İbn Hacer, **el-Metâlib**, III, 240.

³¹ el-Buhârî, Fadâilü'l-Kur'ân, 10, 27; Müslim, Müsâfirûn, no: 254-256.

³² Sıddîk, Hasen Han, **Fethu'l-Beyân fi Makâsidi'l-Kur'ân**, IX, 368.

³³ Sıddîk, Hasen Han, **Fethu'l-Beyân**, IX, 368.

şu rivayette bulmaktayız: “Allah’ın İsm-i A’zam’ı, Haşır suresinin sonundaki altı âyettedir.”³⁴

Görüldüğü üzere camilerde çeşitli vesilelerle sürekli Kur’ân okunmakta ve bunların seçiminde Hz. Peygamber’den gelen tavsiyeler belirleyici olmaktadır. Fakat bu bilinç, başta din görevlileri olmak üzere cemaatte de olmalı ve okunan bu yerler belli ölçüde de olsa anlaşılmalıdır.

Bunun için yapılacak şey de gayet açık ve basittir. O da, çeşitli vesilelerle tilavet edilen bu âyetlerin zaman zaman açıklamalı meallerinin okunması ve müzakere edilmesidir. Belki bunu her zaman yapmak zor ve sıkıcı gelebilir, fakat en azından birkaç gün arayla okumak çok faydalı olacaktır. Zira Türk halkı ancak bu sayede okunan Kur’ân’dan istifade edebilecek ve kendisini Yüce Allah’ın istediği tarzda bir inanç, ibadet ve ahlak düzeyine ulaştıracaktır. Çünkü Hz. Peygamber’in bizden istediği okuma tarzı budur: “*Bir grup insan, mescitte oturur, Kitab’ı okur ve anladıklarını kendi aralarında müzakere ederlerse, onların üzerlerine sekînet iner, onları rahmet kaplar ve melekler üzerlerine kanatlarını gererler.*”³⁵

b) Ramazan Ayı Münasebetiyle Gerçekleştirilen Kur’ân Okumaları:

Türk halkının Kur’ân’la en çok haşır neşir olduğu zaman dilimi Ramazan ayıdır. Zira diğer Müslüman toplumlarda olduğu gibi Türk dünyasında da büyük bir coşku ile beklenen ve yaşanan Ramazan ayında gerçekleştirilen uygulamalardan en önemlisi, mukabele tarzında yapılan Kur’ân okumaları ve bu şekilde indirilen hatimlerdir. Bunun için hemen her camide, sesi ve kıraati düzgün olan kimselerden hatim okuma grupları oluşturulur. Bunlar belirlenen vakitlerde her gün düzenli cüz veya cüzler okumak suretiyle Ramazan ayı boyunca Kur’ân’ı en az bir kere hatmederler. Mukabele okuma esnasında, cemaatten Kur’ân okuma bilenler de hazır bulunur ve okunan âyetleri önlerindeki Mushaflardan onlar da takip eder. Böylece herkes, ayrı birer hatim indirmiş olur. Bunun dışında günümüzün gelişen teknolojik imkanları sayesinde başta bayanlar olmak üzere pek çok kimse tv, bilgisayar ve teypler yardımıyla evlerinde de mukabele yaparak hatim indirmektedirler.³⁶

³⁴ el-Âlûsî, **Rûhu’l-Meânî**, XXVIII, 64.

³⁵ Tirmizî, Kırâat, 2945.

³⁶ Ramazan’da hatim indirme geleneği için bkz. Akakuş, Recep, “**Ramazan ve Mukabele Okuma Geleneği**”, Diyanet Dergisi, XXVI, 2, s. 61-72.

Türk halkına ait bu uygulamalar elbette sağlam dînî temellere sahiptir. Zira Ramazan ayı bizzat Kur'ân'ın indiği/inmeğe başladığı³⁷ aydır: “**Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır.**” (Bakara 2/185) Ayrıca bin gecedan daha hayırlı olan Kadir gecesini, Ramazan ayında olup, bu gecenin kutsallık sebebi de yine onda Kur'ân'ın inmesi/inmeye başlamasıdır: “**Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik.**” (Kadr 97/1) Dolayısıyla Ramazan ayı ile Kur'ân arasında çok sıkı bir ilişki mevcuttur. O halde bu ayda bol bol Kur'ân okunması çok isabetli bir uygulamadır.

Bunun ötesinde Ramazan ayında hatim indirilmesinin, doğrudan Hz. Peygamber'e dayanan çok özel bir anlamı daha vardır. Şöyle ki, kaynakların bildirdiğine göre Hz. Peygamber her yıl Ramazan ayında kendisine o ana kadar gelen vahiyleri Cebrâil'e arz etmiş ve bu okuma son yıl iki defa gerçekleşmiştir. Arza adı verilen bu uygulamalar sayesinde, bir yandan mevcut vahiyler nâsihi ve mensûhuyla kontrolden geçirilip son haline getirilirken, diğer yandan da orada hazır bulunan sahabeye kendi özel nüshalarını veya ezberlerini gözden geçirme ve eksiklerini tamamlama fırsatı sunulmuştur.³⁸

Türk halkı tarafından Ramazan aylarında yapılan mukabeleler, işte o arzaların sembolik birer tekrarı mahiyetindedir. Fakat burada da karşımıza, aynı sorun; anlama sorunu çıkmaktadır. Zira Hz. Peygamber döneminde yapılan arzalarda Kur'ân'ın lafzıyla birlikte manası da takip edilmiştir. Günümüzde ise Türk halkı, yapılan mukabelelerde Kur'ân'ın sadece metnini takip edebilmekte, fakat onun anlamını hemen hiç anlamamaktadır. Halbuki onlar için asıl gerekli olan husus Kur'ân'ın manasını anlamak, böylece onun mesajlarını öğrenmek ve bunların uygulamasını yılın diğer on bir ayına yaymaktır. Dolayısıyla Türk halkının, mukabele okuma tarzında indirdiği bu hatimlerden anlam ve içerik yönüyle çok daha fazla istifade etmesi gerekmektedir.

O halde bu konuda, gereken tedbirlerin bir an önce alınması elzemdir. Bu ise, yapılan dînî faaliyetlerin mana ve içerik yönüyle de desteklenmesi ve buna yönelik alternatif uygulamaların geliştirilmesiyle mümkündür. Bunun

³⁷ Kur'ân'ın, bu ayda toptan mı indiği, yoksa inmeye mi başladığı hakkındaki farklı iki görüş için bkz. Demirci, Muhsin, **Kur'ân Tarihi**, s. 98-101.

³⁸ Arza hakkında bkz. Hamidullah, M., **Kur'ân-ı Kerîm Tarihi**, s. 42-43; Demirci, Muhsin, a.g.e., s. 137-142.

için mevcut uygulamalara, anlama boyutunu da gerçekleştirebilecek bazı ilaveler yapılması yeterli olacaktır. Bunun başında da, sesi güzel hafızlar tarafından tilavet edilen âyetlere ait açıklamalı meallerin Türkçesi düzgün kimseler tarafından okunması gelmektedir. Zira bir camide günde iki mukabele yerine bir mukabele okunabilir ve okunan her sayfanın sonunda onun izahlı meali verilebilir. İşte o zaman Türk halkı okunan Kur'ân'dan belli ölçüde nasiplenmeye başlayacak ve Kur'ân da gönderiliş gayesini ancak bu sayede göstermiş olacaktır.

c) Mübarek Gün Ve Geceler Münasebetiyle Gerçekleştirilen Kur'ân Okumaları:

Türk toplumunda dînî tecrübenin en yoğun yaşandığı zamanlardan biri de Mevlid, Regâib, Mirac ve Beraat gibi kandillerin kutlandığı mübarek gün ve gecelerdir. Türk halkının büyük bir dikkatle takip ettiği bu günlerde kandil tebrikleşmeleri, helva, lokma vb. dağıtımı, namaz kılma, oruç tutma ve Kur'an okuma gibi değişik güzel etkinlikler görülür. Hemen her camide olduğu gibi özellikle merkezi camilerde, özel programlar düzenlenir, bunlara kadın ve çocuklar da katılır. Bunun dışında kandil akşamları pek çok televizyon kanalında özel programlar yayınlanır.

Her biri özel bir anlam taşıyan bu kandiller gerek Kur'ân'da, gerekse sünnette dini karşılığı olan önemli hadiselerdir. Nitekim Mevlid Hz. Peygamber'in doğumunu,³⁹ Regâib dileklerin kabulünü,⁴⁰ Mirac Hz. Peygamber'e beş vakit namazın emredildiği İsrâ hadisesini,⁴¹ Berâat de günahların affedilmesini⁴² ifade etmektedir. Dolayısıyla bu tür önemli gün ve gecelerin bilinçli bir şekilde idrak edilmesi ve yadedilmesi gerekmektedir.

Türk halkı bu gün ve gecelere oldukça rağbet etmesine karşın, bunların kutlanış biçimi büyük ölçüde yüzeysel kalmaktadır. Zira camilerde veya te-

³⁹ Muttalib b. Abdullah b. Kays b. Mahreme, babası vasıtasıyla dedesinden şunu nakletmiştir: "*Ben ve Rasûlullah (s.a.v.), Fil yılında doğduk.*" (Tirmizî, Menâkıb, 4)

⁴⁰ "Receb ayı girdiğinde, Hz. Peygamber şöyle derdi: "*Allahım! Recep ve Şaban'ı bize mübarek kıl ve bizi Ramazan'a ulaştır.*" (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 259)

⁴¹ "**Kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescidi Haram'dan (Mekke'den), kendisine bir kısım ayetlerimizi göstermek için, çevresini mübarek kıldığımız Mescidi Aksa'ya (Kudüs'e) götürün Allah'ın şanı yücedir. Doğrusu O, iştir ve görür.**" (İsrâ 17/1)

⁴² "*Allah Teâlâ, Şaban ayının yarısı gecesinde dünya semasına iner ve Kelb Kabilesinin koyunlarının tüyünden daha çok sayıda günahı affeder.*" (Tirmizî, Savm, 39)

levizyonlarda bu geceleri anma gayesiyle düzenlenen programlar, hepsinin her zaman aynı muhtevaya sahip olması, halkın okunan Kur'ân, mevlid ve ilahilerden fazla bir şey anlamaması, yadedilen günün anlam ve önemiyle ilgili bilgi ve mesajların yeterince verilmemesi gibi nedenlerle kalıcı etki ve faydadan oldukça uzak bulunmaktadır. Nitekim daha ziyade mevlid, Kur'ân ve ilahi okumadan oluşan bu programlara en seçkin mevlidhan ve Kur'ân okuyucuları davet edilmekte, onlar da sahip oldukları üstün yetenekleri en iyi şekilde sergileyebilecekleri ezberleri seçerek bunları büyük bir coşkuyla okumaktadırlar. Elbette Kur'ân'ı güzel sesle okumak çok hoş,⁴³ bu ortamda oluşan manevî atmosfer de gayet güzeldir. Bu nedenle katılımcılar okunan Kur'ân, mevlid ve ilahilerden büyük zevk duymakta ve haz almaktadırlar. Zira Kur'ân tilavet edilirken, onun müzikalitesinden, acıcılığından ve belâgatının derinliğinden etkilenmemek zordur.⁴⁴

Bununla birlikte Türk halkının bu programlardan olması gerektiği ölçüde fayda elde ettiğini söylemek oldukça güçtür. Bunun en büyük göstergesi Berâat gecesinde günahlarından af dilediği için hüzünlü ve ağlamaklı olan cemâatin Hz. Peygamber'in doğumu ve mi'raca yükselişi gibi heyecan verici güzel olayların kutlandığı gecelerde de mutluluk ve heyecan duymak yerine ağlamaya devam etmesidir. Çünkü esasen onlar, çoğu zaman kutlanan bu kandillerin gerçek mahiyetini kavrayamamakta, bu nedenle de program sonunda belleklerinde kalan pek fazla bir şey olmamaktadır.

Dolayısıyla bu programlar büyük ölçüde göze, kulağa ve kalbe hitabetmekte, fakat aklın ve düşüncenin bunlardan pek fazla nasibi olmamaktadır. Program bittiğinde oluşan manevî hava dağılmakta ve insanlar hayatlarına kaldıkları yerden yine bildikleri tarzda devam etmektedirler. Çünkü onlar, aradaki dil farkı sebebiyle okunan Kur'ân'dan hiçbir şey anlamadıkları gibi, mevlid ve ilahilerden de çok az istifade edebilmektedir.

Halbuki belli bir bilinç ve az bir gayretle bu programlar, çok daha verimli bir hale getirilebilir. Şöyle ki, öncelikle bu programlarda okunan âyetler gecenin anlam ve ruhuna uygun tarzda seçilmeli ve âyetlerin tilavetinden sonra bunların izahlı mealleri de okunmalıdır. Bu meal okumaları halkın an-

⁴³ Hz. Peygamber, "Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz" buyurmuştur. (Ebû Davud, Salât, 349; Nesâî, İftitâh, 83)

⁴⁴ Fârûkî, İ. Râcî-L.Lâmia, **İslam Kültür Atlası**, (Terc. M. Okan-Zerrin Kibaroglu), s. 193.

layabileceği tarzda sade bir dille ve biraz da açıklamalı olmalıdır. Ve bu işi ses tonu ve kalitesi itibarıyla ön plana çıkmış seçkin kimseler yapmalıdır. Ardından yine seçkin hatipler, gecenin anlam ve önemini bu âyetler ve onları açıklayan hadisler ışığında kısa ve özlü bir şekilde Türk halkına aktarmalıdır. Fakat bu husus, herkesin bildiği ve sıkça duyduğu basmakalıp sözlerle değil, farklı yaklaşım ve yorumlarla yapılmalıdır. Sonuç itibarıyla Türk halkı bu tür programlardan etkili ve kalıcı mesajlar almış olarak, bunları bir an önce hayatına geçirme isteği ve heyecanıyla ayrılmalıdır.

d) Cenazeler Münasebetiyle Gerçekleştirilen Kur'ân Okumaları:

Türk toplumunda çok yaygın olarak görülen Kur'ân okuma adetlerinden biri de, cenazeler vesilesiyle yapılan Kur'ân okumalarıdır. Âhret hayatının ilk aşaması olan ölüm Türk halkında hemen dînî bir çağrışım yapmakta, bunun neticesi olarak ölünün ardından son görevini yerine getirme telaşına düşen cenaze yakınları, derhal bildikleri en yakın hocaları davet ederek onlardan Kur'ân okumalarını istemektedirler. Bu okumalar yöreden yöreye değişmekle birlikte cenazenin defninden önce, defin esnasında, sonrasında ve yıldönümlerinde uzun müddet devam etmektedir.

Türk toplumunda ölünün ardından hatim indirme geleneği yaygın olmakla birlikte bu her zaman mümkün olmamaktadır. Bu konuda Yâsîn ve Tebârake okumaları ölüm ve cenazelerle tamamen özdeşleşmiş durumdadır. Türk halkından çoğu kimsenin okuyabildiği bu iki sure, cenazenin ardından günlerce tekrar tekrar okunmaktadır.

Cenazelerde okunmak üzere bu iki surenin seçilme nedeni, onların anlam ve içeriğinden ziyade faziletleri hakkında gelen çok sayıdaki rivayete dayanmaktadır.

Hz. Peygamber, Yâsîn suresini Kur'ân'ın kalbi olarak nitelemiş ve onu okumanın faziletini şöyle açıklamıştır: “*Her şeyin bir kalbi vardır; Kur'ân'ın kalbi de, Yâsîn suresidir. Kim bu sureyi bir kere okursa Allah ona Kur'ân'ı on kere okumuş gibi sevap yazar.*”⁴⁵ Yine bir hadis-i şerifte; “*Kim, gündüz ve gece Yâsîn suresini Allah rızası için okursa mağfîret olunur, bağışlanır*” buyrulmaktadır.⁴⁶

⁴⁵ et-Tirmizî, *Fadâilü'l-Kur'ân*, 6; İbn Hacer, *el-Metâlib*, III, 361.

⁴⁶ İbn Hacer, *el-Metâlib*, III, 361; el-Heysemî, *ez-Zevâid*, VII, 97.

Aynı şey, *Tebârake* olarak bilinen Mülk suresi için de geçerlidir. Nitekim bu surenin ümmetinden herkesin ezberinde bulunmasının iyi olacağını belirten⁴⁷ Hz. Peygamber, onun faziletiyle ilgili olarak şunları söylemiştir: “*Elif-lâm-mîm, Tenzil ve Tebârake sureleri Kur’ân’ın diğer surelerinden altmış derece daha üstün kılınmıştır.*”⁴⁸

Bu rivayetlerin de etkisiyle, halkımız arasında bu iki surenin okunması ve ezberlenmesine ayrı bir önem verilmiştir. Bu hususlar, genelde olumlu hususlar içermekle birlikte eleştirilmesi gereken yönlere de sahip bulunmaktadır. Nitekim bu uygulamalar neticesinde Kur’ân ve dolayısıyla din tamamen ölümle, ölümlerle ve öteki dünya ile özdeşleşmiş, bu nedenle özellikle genç nesillerin zihninde dinin dünya ile fazla bir ilgisi olmadığı gibi yanlış bir imaj yerleşmiştir. Zira toplumumuzda, bu eksik ve yanlış anlayışın doğal uzantılarını sıkça görmek mümkündür: Kur’ân neden bahseder? ahiretten. Nerede okunur? Cenazede ve mezarlıkta. İmam ne iş yapar? Ölü yıkar. Din ne işe yarar? Sadece ahirette mutlu olmaya...⁴⁹

Halbuki bunun yanlış olduğu çok açıktır. Kaldı ki Yâsîn ve Mülk surelerinin içeriği halkımızın sandığının aksine tamamen ölümle, cenazeyle ve ahiretle ilgili değildir. Bilakis her iki surede en çok dikkat çeken husus gece, gündüz, ay, güneş, toprak gibi evrende Allah’ın varlığına açık birer delil teşkil eden çok sayıda doğa olayına atıfta bulunulmasıdır. Bunlardan ibret alacak olanlar da ahirete intikal eden ölümler değil, bilakis hal-i hazırda dünya üzerinde yaşayan dirilerdir.

Ayrıca bu iki surenin doğrudan ölümlere okunmasıyla ilgili sağlam bir rivayet de yoktur. Mevcut sahih rivayetler ya eksik, ya da yanlış değerlendirilmektedir. Nitekim Mülk suresinin kabir azabını önlediği ve bu nedenle kendisine ‘*el-Mânia/(Azabı) Önleyen*’ dediği yönündeki rivayetlerin tümünde, bu sureyi okuyan veya okuması istenen kimse bir başkası değil, bilakis sağlığında bizzat kişinin kendisidir.⁵⁰

⁴⁷ İbn Hacer, *el-Metâlib*, III, 391; el-Heysemî, *ez-Zevâid*, VII, 127-128.

⁴⁸ et-Tirmizî, *Fadâilü'l-Kur’ân*, 8; es-San’ânî, *el-Musannef*, III, 382; Dârimî, *es-Sünen*, II, 455.

⁴⁹ Atay, Hüseyin, *Kur’ân’a Göre Araştırmalar IV*, s. 136-137; Sülün, Murat, *a.g.e.*, s. 222-223.

⁵⁰ es-San’ânî, *el-Musannef*, III, 378-379; el-Heysemî, *ez-Zevâid*, VII, 127-128.

Sahih rivayetlerde yer alan Yâsîn suresinin ölümlere okunması yönündeki ifadeler ise, kaynaklarda ölüp gitmişlerden ziyade ölmek üzere olan kimseler tarzında anlaşılmıştır.⁵¹ Şöyle ki, bu durumda olan kimselere Yâsîn suresi okunduğunda, onların ölüm anında çektikleri acı ve ızdırapların azalacağı, dolayısıyla ruhlarını daha kolay teslim edecekleri ifade edilmiştir.⁵²

O halde Türk halkına bu iki sureye sahip oldukları faziletleri kazandıran söz konusu anlam ve içeriği doğru bir şekilde anlatmak gerekmektedir. Bunun da yolu, cenaze törenlerindeki mevcut uygulamaların arasına okunan bu yerlerin anlaşılır izahlı meallerinin de yerleştirilmesinden geçmektedir. Belki ilk başta biraz yadırganabilirse de, doğru bir şekilde anlatıldığında ve güzel bir sunuşla takdim edildiğinde halk bunu asla reddetmeyecektir. Tam aksine, ölüm sebebiyle nefislerin yumuşadığı, ön yargıların azaldığı ve insanların maneviyata yöneldiği bu anlarda, söz konusu surelerin anlam ve muhtevaları güzel bir üslupla aktarıldığında Kur'ân'ın indiriliş gayesi tam olarak gerçekleşecek, zira her bir âyetin anlam ve mesajı dinleyenlerin zihninde ve gönünde sayısız iman, amel ve ahlak kıvılcımı çaktıracaktır.

e) Sevap Kazanmak Maksudıyla Gerçekleştirilen Kur'ân Okumaları:

Türk toplumunda Kur'ân okumayı teşvik eden en önemli hususlardan biri sevap kazanma arzusudur. Nitekim dindar halk kesimleri arasında düzenli bir şekilde hatim indirilir,⁵³ çeşitli vesilelerle Kur'ân'dan muhtelif âyet ve sureler okunur, bir işe başlanacağına Besmele çekilir, mezarlılar vb. Vesile edilerek sık sık Fâtiha ve İhlas okunur, yatmadan önce İhlas, Felak, Nâs, Kâfirûn, İsrâ, Zümer, Müsebbihât, vb. surelerden biri veya birkaçı, sabah kalkarken de Felak ve Nâs sureleri okunur. Tüm bunların sebebi, bir kısmını daha önce zikrettiğimiz kaynaklarda bu hususlarla ilgili Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerde belirtilen mükafaat ve savaplardır.⁵⁴

Bunların yanı sıra Türk toplumunda bir de sağlam bir kaynağa veya dayanağa sahip olmayan bir takım Kur'ân okuma adetleri mevcuttur. Bunların çoğu, halk dindarlığı dediğimiz daha çok duygusal niteliğe sahip, kitâbî bir bilgiye dayanmayan ve yayılması bir takım vaaz kitaplarının yanı sıra daha

⁵¹ Müslim, 631; İbn Mâce, 1444; Ahmed b. Hanbel, V, 26.

⁵² Süleyman Ateş, **a.g.e.**, VII, 333-334; Duman, M. Zeki, **a.g.e.**, s. 216 vd.

⁵³ Bu konuda bkz. Aydemir, Abdullah, **a.g.e.**, s. 267 vd.

⁵⁴ Bunlarla ilgili rivayetler için bkz. Aydemir, Abdullah, **a.g.e.**, s. 63-65; 138-143; 154.

ziyade şifâhî kültüre dayalı olan uygulamalardır. Mekan olarak daha ziyade mezarlıklar ve türbeler etrafında yoğunlaşan, anlayış olarak da akıl ve duyular ötesi olağanüstülükleri ön plana çıkaran bu yaklaşımların tipik şekli, muayyen âyet ve sureleri belli miktarda okuma ve bunları türbelere adama, bunun sonucunda da arzulanan bazı hedeflere ulaşma ve çok miktarda sevap elde etme beklentisi tarzında ortaya çıkar.

Çalışmamızın başında belirttiğimiz üzere, başlı başına bir ibadet olan Kur'ân tilaveti, elbette onları okuyan kimseler için beraberinde gerek dünyevi, gerekse uhrevi birçok mükafaat ve sevap getirecektir. Fakat buradaki problem, bu mükafaatların sihirli bir şekilde kendiliğinden olacağı, zira bunu Kur'ân harf ve kelimelerinin tıslımlı yapısının sağlayacağı yönündeki eksik ve yanlış anlayıştır. Halbuki Kur'ân'ın edebî yönden i'câzı onun lafız ve anlam yönünden arzettiği eşsiz bütünlüğü ve güzelliği ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle Kur'an'ı mucize yapan husus ilki lafız ikincisi anlam olmak üzere bu her iki boyutun birbirinden ayrılmaz bütünlüğü ve eşsiz güzelliğidir.⁵⁵

Bu nedenle Kur'an okunmasından elde edilmesi umulan gerçek anlamdaki sevap yani karşılık ancak bu iki boyutun ideal bir şekilde birlikte icra edilmesiyle oluşacaktır. Dolayısıyla sevap kavramının Kur'ân'ı sadece lafzından okumayı değil, aynı zamanda onu doğru bir şekilde anlamayı ve bu anlayışı hayata geçirmeyi de içerdiğini söylemek mümkündür. Buna göre Kur'an okumadan elde edilecek karşılığın miktarı da onu okuyan kişinin okuduğu ayetlerin inanç, ibadet ve ahlak yönünden kendisine yaptığı katkı oranında olacaktır.⁵⁶

Söylediklerimizi bir örnekle açıklamak gerekirse, bilindiği üzere Hz. Peygamber bizlere neticesinin iyi olması için her işimize besmeleyle başlamamızı tavsiye etmektedir.⁵⁷ Bir işe besmeleyle başlamak demek, o işe sadece bu ifadeyi manası olmayan tıslımlı bir söz gibi söyleyip bunun akabinde o işin kendiliğinden hallolmasını beklemek değildir. Bilakis bir işe *Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla* başlamak, o işte başından sonuna kadar Allah'ın bizden istediği niyet, yöneliş ve çaba içinde olmak demektir.

⁵⁵ Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, s. 166.

⁵⁶ Sülün, Murat, **a.g.e.**, s. 206-207.

⁵⁷ Ebu Davud, Edeb, 101; İbn Mace, Dua, 2.

Aksi takdirde herhangi bir işte Allah'ın razı olduğu bir niyet, yöneliş ve çaba yoksa başında ne kadar besmele çekilirse çekilsin o işten dünyevi veya uhrevi bir hayır ve karşılık yani sevap beklemek beyhudedir.

f) Kötülüklerden Korunma Maksadıyla Gerçekleştirilen Kur'ân Okumaları:

Bir önceki yaklaşımın doğal uzantısı olarak Türk halkının büyük bir kısmı Kur'ân'ı aynı zamanda bir takım kötülüklerden korunma gayesiyle okumaktadır. Bunlar arasında maddî-manevî her türlü hastalık, doğal afet, nazar değmesi, fakirlik, çocuk sahibi olamama, zararlı ve yırtıcı hayvanlardan korunma vb. çok değişik hususlar yer alır.

Bu tür okumalar, esas itibarıyla büyük ölçüde şu gibi âyetlerde söz konusu edilen Kur'ân'ın şifa kaynağı olma vasfına dayanmaktadır: **“Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.”**, **“Biz Kur'ân'dan, iman edenler için bir şifa ve rahmet kaynağı olan âyetler indiriyoruz.”**⁵⁸ Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'den gelen bazı rivayetler de mevcuttur: **“Kim her gece Vâkıa suresini okursa, asla fakirlik yüzü görmez.”**⁵⁹

Maalesef bu konuda da söz konusu âyet ve hadisler, kendi bağlamlarında doğru bir şekilde anlaşılmamışlardır. Zira Kur'ân'ın şifa verici olma özelliği öncelikle inanç, amel ve ahlak gibi dînî manevî hususlarla ilgilidir. Kur'ân'ın maddî yönden şifa olması ise, onun mesajlarının doğru bir şekilde anlaşılıp hayata tatbik edilmesinden sonra dolaylı olarak elde edilecek bir netice olmalıdır. Zira Kur'an tilavetinin manevi dertlere deva olması genel kabul görmüş ve buna rûhânî tedavi denmiştir. Belli âyet ve surelerin maddi hastalık ve dertlere deva olmaları konusunda ihtilaf bulunmakla birlikte, onların bu tür problemler karşısında okunmasında da bir beis görülmemiştir.

Bu konuda vârid olan hadisleri de bu yönde anlamak gerekir. Şöyle ki, az önce zikrettiğimiz hadis bağlamında Vâkıa suresindeki; **“İyilik işlemekte önde olanlar, karşılıklarını almakta da önde olanlardır. Onlar Allah'a yakındırlar. Bol nimetli cennetlerdedirler...”** (Vâkıa 56/10-12) âyetini iyi bir şekilde okuyan, doğru olarak anlayan ve bunun gereklerini hayatına

⁵⁸ Yunus 10/57; İsrâ 17/82.

⁵⁹ İbn Hacer, *el-Metâlib*, III, 383.

tatbik eden bir kimsenin normal şartlarda fakir düşmesi elbette pek mümkün değildir.

Bunun yanı sıra halkımız arasında nazardan korunmak,⁶⁰ cilt hastalıklarının tedavi etmek,⁶¹ köpek vb. Yırtıcıları savmak⁶² gibi hususlar için belli ayetler okunmaktadır ki, bu tür uygulamaların dini bir temeli bulunmadığı gibi böyle bir yaklaşımın Kur'ân'ın gönderiliş gayesiyle de hiç örtüşmediği gayet açıktır.

Netice itibarıyla ayet ve surelerin okunmasıyla elde edilmesi beklenen maddi veya manevi iyileşmenin gerçekleşmesi, Kur'ân'ın lafız yönünden sihirli veya tılsımlı bir kitap olmasıyla değil, bilakis ayetlerde verilen bilgi ve mesajların insanı doğru ve sağlıklı bir düşünce ve tavra sevketmesi sayesinde gerçekleşecektir.

⁶⁰ Kalem 68/51-52.

⁶¹ Zuhuf 43/79.

⁶² Kehf 18/18.

SONUÇ

Türk toplumundaki mevcut Kur'ân okuma, dinleme ve öğrenme algısı, büyük ölçüde Kur'ân'a ve sünnete dayanmaktadır. Bununla birlikte aradaki dil farkı sebebiyle, Türk toplumundaki Kur'ân okumalarında onun anlaşılma boyutu büyük ölçüde devre dışı kalmaktadır. Halbuki Kur'ân, anlaşılmak için inmiştir. Bu konuda etrafında yapılan Türkçe Kur'ân tartışmaları da dini ve ilmi boyuttan ziyade siyasi ve ideolojik bağlamda gerçekleştiği için meseleyi daha da bir çıkmaza sokmuştur. Bu durum, Türk halkının gerek bizzat kendisi için hedeflediği Kur'ân öğreniminde, gerekse çocuklarına verdiği Kur'ân eğitiminde ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. Benzer durum Türk halkının Kur'ân tilavetiyle buluştuğu namaz, cenaze, kandil, vb. Değişik etkinliklerde de söz konusudur.

Bu olumsuz durumun bir an önce ortadan kalkması ve Türk halkının Kur'ân'dan gerçek anlamda istifade edebilmesi için uygun ortam ve zamanlarda mevcut meal ve tefsirlerden yeterince istifade edilmesi gerekmektedir. Bu konuda din görevlileri halkımıza öncülük etmeli ve geliştirecekleri alternatif uygulamalarla halkımızı bir an önce Kur'ân'ın mana boyutuyla buluşturmalıdır.

KAYNAKLAR:

Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, Mısır 1890.

Akakuş, Recep, “Ramazan ve Mukabele Okuma Geleneği”, Diyanet Dergisi, XXVI, 2, Ankara 1990.

Akpınar, Ali, **Kur’ân Motifleri**, Konya 2004.

Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud, **Rûhu’l-Meânî**, Beyrut ts.

Âsım Efendi, **Kâmûs Tercümesi**, ys. 1305.

Atay, Hüseyin, **Kur’ân’a Göre Araştırmalar IV**, Ankara 1995.

Ateş, Süleyman, **Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul 1989.

Aydemir, Abdullah, **Kur’ân’ın Faziletleri**, İzmir 1982.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu’s-Sahîh**, İstanbul 1257.

Çelebi, Ahmed, **İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi**, (Terc. Ali Yardım), İstanbul 1983.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, **es-Sünen**, İstanbul 1992

Demirci, Muhsin, **Kur’ân Tarihi**, s. 137-142

Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, **es-Sünen**, İstanbul 1992.

Fârûkî, İ. Râcî-L.Lâmia, **İslam Kültür Atlası**, (Terc. M. Okan-Zerrin Kibaroğlu), İstanbul 1999.

el-Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi’d-Dîn**, Kahire 1967.

Hamidullah, Muhammed, **İslam Peygamberi**, (Terc. Salih Tuğ-M. Said Mutlu), İstanbul 1969.

Hamidullah, Muhammed, **Kur’ân-ı Kerîm Tarihi**, İstanbul 1993.

el-Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekr, **Mecmeu’z-Zevâid ve Menbeu’l-Fevâid**, Beyrut 1967.

İbn Hacer el-Askalânî, **el-Metâlibü’l-Âliye**, Kuveyt 1973.

İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdü’l-Meâd**, Mısır 1973.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed, **es-Sünen**, Mısır 1952.

Karaçam, İsmail, **Kur’ân-ı Kerim’in Nüzulü ve Kırâati**, İstanbul 1974.

Karaçam, İsmail, **Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri**, İstanbul ts.

Kur’ân Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu, İSAV, İstanbul 2000.

el-Münzirî, Zekiyyüddîn, **et-Tergîb ve't-Terhîb**, Mısır 1954,
el-Müslim, İbn el-Haccâc, **el-Câmiu's-Sahîh**, İstanbul 1968.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahman, **es-Sünen**, Mısır 1930.

en-Nevevî, Ebû Zekerîya, **et-Tibyân fî Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân**,
Mısır 1960.

Okiç, M. Tayyib, **Kur'ân-ı Kerim'in Üslub ve Kırâati**, Ankara 1963.

er-Râgıb el-İsfehânî, **Mu'cemu Müfredâti Elfâzi'l-Kur'ân**, Beyrut ts.

es-Sâbûnî, **Ravâiu'l-Beyân**, Beyrut ts.

es-San'ânî, Abdurrezzâk b. Hemmâm, **el-Musanef**, Beyrut 1971.

Sıddîk, Hasen Han, **Fethu'l-Beyân fî Makâsidi'l-Kur'ân**, Kahire 1960.

es-Suyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Beyrut 1992.

Sülün, Murat, **Türk Toplumunda Kur'ân-ı Kerim Kültürü**, İstanbul
2005

et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, **el-Câmiu's-Sahîh**, Mısır 1962.

ABSTRACT

A critical approach to the perception of reciting, listening and learning the holy quran in Turkish society under the light of quranic sciences

The perception of reciting, listening and learning the holy Quran in Turkish society mainly lean on the Holy Quran, sunnah views and the practices of the early Muslim scholars. Meanwhile due to Turkish language, it is the medium of the Turkish people, the aspect of its understanding in the reciting the Holy Book in Turkish society was neglected. In fact, the Quran was sent down in order to be understood. This creates individual and social problems among people in the education of the Quran. We face with same condition in social activities like the salat, funeral and qandil etc. In order to remove this negative situation, there should be benefited from the Quranic translations and commentaries. In this regard, those who have the responsibility for the religious affairs should lead the people. And they also should bring our people with the meaning of Quran.

Key Words: Turkish Society, Quran, al-kırâa, al-tilâva, al-mukabala.

ÖZET

Türk toplumundaki Kur'ân okuma, dinleme ve öğrenme algısı, temelde Kur'ân ve sünnet ile selef alimlerinin görüş ve uygulamalarına dayanmaktadır. Bununla birlikte aradaki dil farkı sebebiyle, Türk toplumundaki Kur'ân okumalarında onun anlaşılma boyutu büyük ölçüde devre dışı kalmaktadır. Halbuki Kur'ân, anlaşılmak için inmiştir. Bu durum, halkımızın gerek bizzat kendisi için hedeflediği Kur'ân öğreniminde, gerekse çocuklarına verdiği Kur'ân eğitiminde ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. Benzer durum, halkımızın Kur'ân tilavetiyle buluştuğu namaz, cenaze, kandil, vb. değişik etkinliklerde de söz konusudur. Bu olumsuz durumun bir an önce ortadan kalkması ve halkımızın Kur'ân'dan gerçek anlamda istifade edebilmesi için uygun ortam ve zamanlarda mevcut meal ve tefsirlerden istifade edilmesi gerekmektedir. Bu konuda din görevlileri halkımıza öncülük etmeli ve geliştirecekleri alternatif uygulamalarla halkımızı Kur'ân'ın mana boyutuyla buluşturmalıdır.

Anahtar Terimler: Türk toplumu, Kur'ân, kırâat, tilâvet, mukabele, hatim.